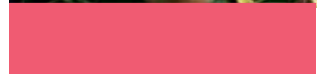

ଲଘୁ ବନଜାତ ସମ୍ପଦ ପରିଚାଳନା ପଦ୍ଧତି

ଲଗୁ ବନଜାତା ସମ୍ପଦା ପରିଚାଳନା ପଦ୍ଧତି
 ଲଗୁ ବନଜାତା ସମ୍ପଦା ପରିଚାଳନା ପଦ୍ଧତି
 ଲଗୁ ବନଜାତା ସମ୍ପଦା ପରିଚାଳନା ପଦ୍ଧତି
 ଲଗୁ ବନଜାତା ସମ୍ପଦା ପରିଚାଳନା ପଦ୍ଧତି
 ଲଗୁ ବନଜାତା ସମ୍ପଦା ପରିଚାଳନା ପଦ୍ଧତି
 ଲଗୁ ବନଜାତା ସମ୍ପଦା ପରିଚାଳନା ପଦ୍ଧତି

Title : Laghu Banajata Sampada Parichalana Paddhati
 (Odia version of the concise manual 'Planning Sustainable NTFP Management')
Compiled by : Bikash Rath, Sr. Programme Manager, RCDC
Technical inputs : Keystone Foundation
Photo credits : All in-text photos including the image of lichen in the photo-clue section and the cover photos: Keystone Foundation (adapted from 'Non timber Forest Products-Protocols for Harvest')
 All images in the 'photo-clues to resource management' section: RCDC
© 2013 : Regional Centre for Development Cooperation(RCDC), and Keystone Foundation
Designed and published by : Regional Centre for Development Cooperation
First published : April 2013
Printed at : Perfect Print & Graphics Pvt. Ltd., Bhubaneswar
Supported by : UNDP

fNêa^RiZ i μ\ _ePik^û _j Zò

fNêa^RiZ i μ\
_ePik^û _j Zò

fNêa^RiZ \ây : i òmú I Zùj ùe _eYíc

@ice Rwf _ePik^û ayai ÌMVKùe i ú] ùeYZü KùVKéj ícLý RwfRiZ _ú[ðeü _ùLú-úA [úG Gaì KùVKé\Áùe eLòj ó _ePik^û ayai ÚUò^èi_ž ùj úA [úGò KùV ayZüZ @^yú^y RwfRiZ \âyKéi ú] ùeYZü @YKùÁ a^RiZ \ây ai fNêa^RiZ \ây úaúfòKj ù-úA [úG ~\d Gcí^u bžèè KQòàùgh @ide i è-ùM i ÁùKed[ú«òGàìKùV C_ù^ Kìcgù Kcē[òùùauk ùK | è_Zál aiCìg bkò KQòRwfRiZ \ây _-žyü_ @id Z [ùùeùRMìe ù\A [ú«ò ùZYèGcí^uè' fNê a^RiZ \ây Kj ù-òù ùKak GK Èù] ú^Zü- _aòbyüi cüzò MWriZ @ckùe @ù^K eùRyùe fNêa^RiZ \ây ZúfKùe `k` f Vie@ùe , Kej úZü\ù« , _I ùe _e I LYR \ây c^ @üi ē[fù KùeY KùV ayZüZ Gi aè c^ Rwf bžùe ckē[fùò ùZùa Gj ò^icUe @ùA^MZ MežBj VùZjaXMfù ù-ùZùauk 1996 ci j ùe ù_ i ù @ùA^ue Kj ùMfù ù- @ù PZ @*kùe Máci bù Gaò i cPZ Ée _*ùdZ fNê a^RiZ \ây C_ùe cùfKù^ù ÈZBùbiM Keùao ~\d Gj ò@ùA^ue Kj ù-úA^ [fùò- 'fNêa^RiZ \ây' I 'cùfKù^ù ÈZBù Kj ùf KY aSùAa, Z [ù_òRwf abùMKéGj ùPèùe _KùA fù KùeY fNê a^RiZ \âyKéGA abùM j ó^R ^d^Yùe eLò@üi ē[fù Gaò ùi [èè-ù [Á @id Keē[fùò Mác _*ùdZ ai Máci bùj ùZKéGA @] Kùe PùfMùf ùKak ù- @ù[K I Zùj aùe @ùguù [fù, ùi ZKò ^ùj ñ Rwfùe ~ù [zùPùe aq ò_ùA @ù^K I Zùj aùe @ùguù c^ ej fùò G [ò_ùAìabò^ùeùRyùe i eKùecü^ 'fNêa^RiZ \ây' Kéabò^ù_ Kùe Pj W Kùfò 1998ùe ùK | à_eùag I Rwf c^Yükde cLý i Pàue GK Pùe @] ùeùe c^_ù\g i eKùe ^ùùd Kùf ù- fNêa^RiZ \ây ùj COòKùV ayZüZ ckē[òù @^yú^y RwfRiZ \ây ~ùj ùKèRwfè I Zù] Ìi ^Keì@ck Keì-úA _ùeò, ùZùa G [ùe LYR \ây I a^y_ùYùu ù^j üg @«bòq ùj a ^ùj ò @_e _I ùe I Wjgù i eKùe _[ùc 60Uòl _ùe @ùC 9UòRwfRiZ \âyKé fNêa^RiZ \ây eù_ amù_ž KeìKUKYicēj Kùf Z [ù_ *ùdZ ^d^Yùe eLùf Gaò Sùù, @Vù, ùPeck, ùaZ, Uì e, fùL RiZùd ^è-žyüi (resin), Qùfòl K | AZyü\Kè@YKùÁ a^RiZ \ây úaúfòKj òKUKYù bžùe eLùfò GA ù-Cì^R

• Azü I i éòj i^è-üdü fNéa^RiZ \áyKéi imúclZ Keáie üPAü, Zír i _a üj C [fíü üKak G [üüAñ
• ü- Gj üe üKóYi ö^ÿÁ @üA^MZ i imü _áéé^ [fíü Kké2006 ci j üe Rwf @] Kúe @üA^ GA
• i ÉKéa \küA ü\áie i _üa^ü i ÁóKfíü Gj üe]üei 2(S)üe Kj üMfíü~:

• aiCíj, SüÜò, MOe [éü, ùaZ, Ui e, ùKíhü, cj ê cj c, fül, ùK|é_Zá Jh]üd MQfZü I
• RWjüÜò*, üPeck, K|, Z [üGAbkó@^yí^y ad RiZ @YKüÁ a^RiZ \áy cí^ fNéa^RiZ \áy
• j ö üaüe MYý üj äö

• ` kúe büeZüd Rwf @üA^, 1927 aiCíjKéKüV bkóáPúe Keáü _üAñü-Cñayai Üü\A [fíü
• ZírKéRwf @] Kúe @üA^ _ZyüLýí^ Kfíü @] K«é Gj üLéü (stump)Kéc^ fNéa^RiZ \áy
• ZírKúe eLfíü ~\ü Gj üZírKúe ad RiZ @YKüÁ a^RiZ \áy cí^ @«bòj úaifóRwf @] Kúe
• @üA^ Kj fíü, Z [üüGjücj ê Ui e I fül bkó_üYüR C_ü^Kéc^ @«bòj Kfíü i _aZü G [üüAñ
• ü- GMWKe i ðMj a^y_üYüü i öel Y _üAñü\ üj a ^üj ö GAbkóbüa, Lüly I Kñó i wV^
• (FAO) @YKüÁ a^RiZ \áyKéRwf I @^yí^y ad ü^kéküV bóÜcké[áü@^y i cÉ _Kúe üRa
• _ü[üaifóí imúclZ Keó _Kúeüüe G [üe a^y_üYüüe ü\j üg c^ @«bòj úaifóí PZ Ke[áü
• úaük fNéa^RiZ \áy cLýZü üKak ad RiZ Rwf \áyKéaSiAa úaifóRwf @] Kúe @üA^üe
• ÁÁ KeüüMfíü @ [üZ] a^y_üYüüe i öel Y _ZüG [üe MészB\üMfíü

• ü_i ü @üA^ üKak @^i PZ @*k _üAñ_á-Rý I i aé_Kúe fNéa^RiZ \áy _üAñcírKíüü ÉZB
• ü\AQò KkéRwf @] Kúe @üA^, ~üj üü\ge i cÉ Rwfü^k fíMó_á-Rý, üi [üe j Zü] Kúeücí^üe
• üKak ' _üepeK büa i ðMj üZ' fNéa^RiZ \áy C_üe Gj @] Kúe ckQò @ [üZ] ü-CíRwfRiZ
• \áy _üepeK büa i ðMj üZ úaifó\üaóKeü-üA^üj ó Zír C_üe Rwf abüM c^ ^Re @] Kúe
• \üaóKeü_üeö üZüa G Cbd @üA^ Rwf i μ\ e i öel Y I i é_ePük^ü _ZüMészBü\A@Q«ö
• üZYéGjüi μ\ e i cPZ i öel Y I i é_ePük^ü Kó_eüjüA_üeá, Züj ü i é^ZéZ Keáü i ö_ej
• R^üMüÁüe \üclZB

_üepeK i öel Y I _ePük^ü ayai üe i ücZZü

• @ZüZüe ü-üZüaük RwfRiZ \áy C_üe ayai üclK Püj üe Pü_ a^cí^ i cd Zk^üe ~ü [A
• Kcp [fíü, üi üZüaük @YKüÁ fNéa^RiZ \áy aü ad _RiZüe i öel Y I i üclü @ck _üAñ_zyü
• eü_ aügh ayai Ü^ [üf aü^clKúeYcí^ ü-üMáG \Müe i üj ü-y cKé [fíü, ~ [ü:

☞ RiZü_üe KUKYü

• üi üZüaük ^ÿÁ RiZüe üfúK ^ÿÁ Kúe Ke[üf, @^y RiZüüfíüK üi [üe 'j üZ ü\ C
• ^ [üf' KúeY RiZüPíüf-áie bd [fíü fül Kúe üKak füléüRiZüj áKe[üfö ` kúe,
• Rwf RiZ \áy e ü_güMZ i ðMj i ücZ üfúKu \éüüj C [fíü I Rwf C_üe KcpPü_
• _Wj [fíü G ayai Ü^ \éüüj üj aü/CVè-áü_üe aj üfúK GbkóKúe Rwf üj üAMüf I
• Rwf C_üe Pü_ aXüMfíü

* ck ÁieüRüe brushwood g± fülZ @Qò-üj üe \AUü@ [ö: 1. MQ aáüeL i ö_Wj [áü @ [áü bwü/KÜü ~üA [áü
• Wik (~üj üKéü^A \üKüVüVieéáie _KeüRüüYü ~-j« Keü-üA_üe) _üP| ábüüüKíhüe ~üj üKéSÜü aü
• SüÜüaifóCüfL @Qò Gaü 2. SüMjRwf aü N* aáüüüü Rwfö ü-üj ZéRwf ^üj äeö RwfRiZ \áy j ö
• @üA^MZ Gj öi imie fl y, üZYé_üc @ [üjüó_á-Rý cü^ j Gó
** ck ÁieüRüe herb úaifóCüfL @Qò Cñü amí^üe Gj üüi A _Kúe CñüKéaSiG ~üj üe aüj y _KíjÜü
• EZKíüí^, @ [üZ] ^ÿÁ EZé_üe MQÜüj GZ ceü-üG Kíüü cüÜZük a*éj ö_e ahü_üüCüVö MészB_üK [ü
• üj CQò G _Kúe Cñü üKak Jh] _üAñ^üj äeö @üZK/]üclK Kíü-j _üAñKüü LülyKeEü\A/i MŞZ Keáü
• _üAñc^ ayaj Z üj üA_üeö

☞ **güÉüid ađđ'ùh]**
 Jh]üid aýaj üe ai@^ýí'ý i Z]C_ü~üM_üAñuPeck ai@^ýí'ý RwfRüZ \áy i dMj
 _üAñuKüZMwG güÉüid ađđ'ùh] ej [fú, ~[ü: _[üc ad aeY (_Rü) Keà, ^YÁ
 ZüóI i cd ù\Löi dMj Keà, AZý\ö Gj ü`küe ü~üZüaük I ü~cZöAzü i dMj
 Keàüe i ü~üM güÉ ü\c^ [fúGaö_ükZK i µ\ C_üe KcþPü_üWj fúö

☞ **_[üMZ/_üepeK ađđ'ùh]**
 üKüZK áyai ü_üid i aüügáüe üfüKu_üAñGK_[üüai_üepeüe_üèZ üj üA [fú I
 ZírKécü^þkèü \üei_ükZK i µ\ e i ðel Y üj C [fúö i eÉZü_Rü Keòj óaeüKükö
 LüAaüe_[üüGj üe GK C\üj eYö i eÉZü_RüüakKèaeüKükö_üPüüG, `küe ZírKé
 LüAüf K` üj aie @üguü Kcþeüj, ZírOwü`k_ükK üj üA [äüe c~òc^ _eò_KB
 @ai üKèüüi [üG I üi [eè_èate MQ i Áüj aie i üc [j c^ @üi ü~üA [üGö

☞ **eüR-güi ^e KUKYü**
 aüüü güi ^ i cdüe Rwf ^üZüi _eþük^üáyai üKeàüfüMèiRü/Rclüecüü^_üeiPZ
 üj üA [üfö `küe @ü^K eüRü/Rclüe cifýaü^/MeZB_üRwfRüZ \áy _üAñuKüZK
 KUKYü RüeðKe [üfö üi üZüake KüVüe áyai üÉü]ü^Zü_üe Kicgü \æk üj üAMfü
 Gaö Rwf e @ai]]üi NU [fúö

fNéa^RüZ i µ\
 _eþük^ü_ü; Zü

Müñ_üL Rwf ^Á üj üA RükKüV, Ne I Püh C_KeY Zèüèò_üAñKüV ckèüüe aügh @i äöj ü
 üj aieüKüZK @*küe Micaüü ü ÉZüÇèðbüüa Rwf i ðel ü@üe, Küfö aüüü güi ^ i cdüe
 Gj üe i dLýüLèþKcþ [fú, Kèé1970 I 1980e \gK üakKèüüe eüRýüe G_eüC\ýc áyü_KZe
 üj üA [fúö Kèéi ðel ü, _eþük^ü, i ðel Y I aküü - Gi aèi cü^ K [ü^èj ü üfüW RwfKèaüj üe
 üfüKu Vüèüi ðel üü\A_üe«ð Kèé_eþük^üáyai üKeàü Zír @ü_üi @^ý I @]K KÜGK Kücö
 _eþük^üáyai üe Rwfüe K'Y i aèüKüZ _ecüYüe @QüGaö@üce @iagýKZü K'Y, üi i aè
 bf büüa aSöK'Y Küf @iagýKZü_üeY üj a, @ [P Rwf ^Á üj a^üj ö Rwf e aküü üj a,
 ^ck [äüKüüaèk_RüZe C_KüèüMQcü^ue i dLýüaXþ, Meà üfüW K I cj kicüü^ @i äöj üe
 _Wjüa ^üj ö AZý\üaühd aþüeKü^A üKüZK ^üZüðdc I ü~üR^üKeü-üA [üGö @] Küüü üL Züe
 Gbkö_eþük^üáyai üeüügk cüZäej [üG Gaö Zír c^ KüV/KèüK; äKeðKeü-üA [üGö @ [üZþ üKÇñ
 KüV/MQ KüÜaü c^ü, üKÇñKüV ü^aie @^èZicckè I üKüZ _eüüY_üAñ@^èZicckè, G [ü_üAñ
 üKüZ Uüüü\äüKèüj a, AZý\ö KüV áyZüZ @^ýí'ý RwfRüZ \áy _üAñ_üidZü aügh üKüY i ö
 üü^ \èü-üG ^üj ü @Züagüüe aiCüü _üAñKÇñüKÇñ/KÜQÜKUKYü [üGö a^èü^ KèèKüV áyZüZ
 @^ýí'ý RwfRüZ \áy _üAñüi cþZ üü^ ü\äüe @iagýKZü ej QüKüeY üMüUG \Müe fNé
 a^RüZ \áy e C_ü\^ Rkaüde_ea^ü Z [üc^Azü i dMj ü~üMäKèüüe füMQüGaö@^ý \Müe
 Rwf @] Küe @üA^, üRaäüü Zü @]ðdc, Z [ü_üi ü@üA^_Zýl ai_üeüil eü_üGj öi µ\ e
 i ðel Y @iagýK KeQö aüghZü ü~Cicüü^ üMüÁü Rwf i µ\ C_üe Rwf @] Küe _üAüa,
 üi cü^u _üAñGj ü @_ëj ü~jü

üMüÁüüþK @YKüÁ a^RüZ \áy _eþük^ü ü~üR^ü _ÉZü]üèü
 GA_eþük^üü~üR^ü_ÉZü]üèü^cüüe \gö-üA [äüKic @^í üe akGZ Keü-üA_üeà:

_ [üc _~jüid : _ei Züe aüghY
 @üc @*k/RwfèèKöKöfNéa^RüZ \áy i dMj üj CQö Küj KöI Küj ü \üei üj CQö üKÇñügáüe
 (Meà, cj kü, @ü\üüü ü, AZý\ü) Gj ü C_üe üKüZ \e I Küj Kö^bègük, G [ü_üAñüi cü^ue

• @üA^MZ/_iepeK @] Kúe KQëj QòKò GaòGbkòì dMj \Beü@ic Rwf i μ\ üKCií ÈKë~üCQò
• (^Á üj üAQòai ^Kúe bahýZúe ^Á üj aiKë~üCQò), Kóü KQòRwFRüZ \ay ~\ò@iC i dMj
• ^üj üA _Wjéj Qò üZúa üKCiKieYeê AZýü\ò ö

• \Züid __~ÿüid : i μ\e @üKk^

• @ic Rwf/@*kúe Kò_Kúe RwfRüZ \ayci^ ckiüG, Zü'e MQci^ üKüZ _eciüYue I üKCií
• i ÈZúe (@ZüüQüU MQ, aWjMQ, aXj I @ck ü\c^ [èü MQ, AZýü\ò) @Qò üKCiRwFRüZ \aye
• j üeij üeüaüK C_ü\^ _eciüY (@i^ci^K) üKüZ (Këüf/üKRò ~\òawj j ö üa [üG, üZúa _Zò
• aWjüe üKüZ ci_e üKüZüü [üG, AZýü\ò), Kuj üe i dMj ayai id _üAñj CQò Kuj üe i dMj
• NüeiA ayaj üe _üAñj CQò Kuj üe Cbd _üAñi dMj üj CQò Kuj üe MQ i ðLýü aiC_ü\^ MZ 20/
• 30 ahü'e üKüZ aXQòai KcQò üKCiMQ üfü _üAQò üKCiMQ aiek, üKCiMQ aò ^Ü(aò \
• @Qò), AZýü\ò

• GVü'e aügh pü^ ü\aiKéuj a ü~, i ci^ ^ic ej [üf c^ \AUüCnò _eEe Vüeê~ü[Á bðÜ
• üj üA_üe«üGaò [K ^ic [üa c^ \AUüCnò _KZüe üMüUG _RiZüe üj üA_üe«ö GKübküüai]
• üj C[èü@P i ci^ _RiZüe ^üj üA [èüCnòci^ue Mÿ bðÜbðÜüj üA_üeö _ÿüciüüi Rkaide
• üb\üe üMüUG _RiZüe Cnò bðÜbðÜüi ü'üe KQüü bðÜbðÜüMÿ ai fI Y _KüG Keü üeö üZYë
• üamü^K _j Zü'e Cnò ai _üYü Pj W üj ai LèpèiagyKò \A _Kúe MOKë_üZük MeWjKj öi ci^
• biaüe ü\Lü~üA [üG, Këë_KZ i _Mÿü ai UME_Zpü _üZükMeWj(*Rauvolfia serpentina*)
• Zk^ü'e Püeü_Zpü _üZükMeWj(*Rauvolfia tetraphyla*)e Mÿ KQüü bðÜ

• ZZüid __~ÿüid : C_ü\^ I _é^Rð^ i ÈZüe @üKk^

• GA __~ÿüidüe @üic abðÜ fNëa^RiZ \ay C_ü\^ Ke[èüMQFZü'e C_ü\^ i ic [ÿ/I cZüe
• @üKk^ Keüü i j Zü üi ci^ue _é^Rð^e i ÈZüi ic [ÿ K'Y, Zü' c^ @üKk^/@^d^ Keüü ~[ü:
• j eWj _üAñawjMQ üKüZ, üQüU MQ üKüZ, c^c]eYe MQ üKüZ, `k«üMQ üKüZ, üMüUG
• MQe j üeij üeüC_ü\^ I cZü (aüthK) üKüZ, ^pü MQ Kò eü I üKüZ i Áüüj CQò _eÿü MQ
• Zk^ü'e PüeüMQe i ðLýü üKüZ, AZýü\ò ~\òawjMQ @ü^K @QòKëëPüeüMQ (c~ò WjCV[èü
• ai@^y _Kü'e aiüj üe[èü) MQ_üid ^üj üaü LèpèI @Qò üZúa Zü'e @[èü^ci^ i ðüj eWjckQò
• Këë_üe @iC aügh cka^ üj ðKüeY a^ci^e aWjMQ ceüü_üe bahýZüe Zü'e i ü' ü^aiKë
• ~ü[Á PüeüMQ a^ci^ ^üj ö aiCüj _üAñMRü _eciüY I cküe ~ü[Á ciüüüNüWjA üj üAQò^ü
• ^üj ö ü\Lèü i j Zü `f üKüa üj üA [fü aiüj aie i \_üa^ü@Qò Zü' c^ RiYèüKéuj a KúeY `f
• üj üf aiCüj ceüü Gaöcküe ~ü[Á ciüü [üf ^Z^ aiCüj i Áü(MRü)e i _üa^üc^ Kcèüö
• ü~Cüü _eÿü MQ/aXj MOKëKüüüüüf ckeë_ÿüMRèüüG (KüSüüeY ai coppice), üi
• üI Zü'e ci^ eLèüKéuj a ü~ VKpckeéKüü~üA ~\òKQòC_eKéKüü~ü (high stump),
• Zü'üj üf bf büa MRüüj a^üj ö MQ bf aXj ^üj ö üZYëGbküüüa C_eKéKüü~üA [èüMQe
• i ðLýüü\LèüKéuj a KúeY Zü'Kë_ÿückeé^Küüüf Zü'e ~[ü~ [aKüj üj a ^üj ö @^«ck bkò
• üKüZK üQüU MQ, ~üj üAZÉZü CV[üG, Zü' _üAñ_ZüaMèüe (1cüe ü\Nj I 1cüe _áü)
• ci_üe j üeij üeüKüZüüMQ ckaQò üi _eüj ö üa Keüj aö üKüZK MQFZü _üAñEZKüü^ @üKk^
• c^ KeüüKë_Wj_üe ~\üüi MÿK _Züahüj üA ceüüiC [üG, ~[ü: ahü EZüe üKüZ MQ, güZ
• EZüe üKüZ, AZýü\ò Gj ü\Beü ü~CñEZüe MQÜKcþck[èüe RYü~ü, üi A EZüe Zü'e
• i dMj C_üe KUKYüKeüüKéuj aö

PZ[ò ~ÿúd : i ðMj e _búa aùghaY

G[ue @ùc fNéa^Rüz \ayMwK e i ðMj \beuKY i aè_búa (bf aüc;) _WQò Zìre @ükK^ I aùghaY Keàü üKùZK @üejü üfZü (climber) MOKéG_eòcùMjü «ü~, Zìre i j R @bàé ò üj üA_üe^ü MQe I ZòKe[èü GbkòfZüké~\ò@üc KüUü\C Zìrùj üf Rwf e I Zòj G^üj ò üK!è_ZàüMüQü KüUAe `k bf üj üA[iG, Gjü üK!è\_Zäe C\_ò\^ \_eòcùY Z[ü MèüZK cir^ aXjAaüe aü @ayüj Z eLèüe i üj ü-y Ke[üGò üK!è\_Zäi ðMj i ü]üeYZü üKòYi òl ZKüeK \_búa \_KüA^ [üGò aiCüj \_ükK (3/4ahè) üj üf ZìrKè^ KüUèü \beu bf @\_üü c; `k üj üA[iG KieY Kicgü Züj ü\èk üj üA-üG GaüGbkò\èk aiCüj e aüüci^uue Rwf ^èüüüNä]e[üG üaüföGMwK aò \ üj üACV<òRwf _üAò KèèaiCüj MRü (KeW) I K*ü (aühüü\Xj ahè) aiCüj @]K i ðMj üj aü aiCüj i müe I ZòNUüG Gaü Zìre C_ò\^ I cZü Kcè-üGò @]K Qüföi ðMj \beu_R (Rdi <ü) MQ, I üPe i ðMj ü-üMä_üZükMeüWjMQ @ü^K @*küe üfü _üAaü i ZKè@üü è-üA [üü üZYè abòüfNéa^Rüz \aye i ðMj Kò_Küe _búa i ò_ü MQ C_üe _KüCQò Rwf C_üe _KüCQò(@^yü^y MQfZü, a^y_äYü I _eüagKèKbKò_búaZ KeQò ~ [ü: üKòYi äa^y_äYüe Lüü Kcò-üCQòKò cüüWjC_üa aüaiejü üC_üa bKòNUYüGA KieYeüNUQò Kè RwfKüü^A aùgh @bümZü [èüüfüüK RüY[ü<üüKcñ_äYü K'Y LüGò ~\üüKòYi üMQ üKòYi ò a^y_äYüe _ä]ü^ Lüüy, Zìrùj üf üi bKòMQ [èüKQò@*k Rwfüe KUKYübZüe eLèüKüj a ü~_eKüüi Viüe üi MwK e i ðMj ^j Gò ~ [ü: LRèü Rüzüd MQ j üZüe Lüüy Gaü LRèü Rüzüd aY aüNe aPeY üL Zäüj üA [èüe c^ ü\Lü-üAQò üZYèa^y_äYüü _üAüMeZB_üGbkòMQ aü aY ü~_eò^Á ^j G, üi [ò_üAüÉZ^ä^ä ü\auKèüj aò a^y_äYüü Lüüy-C> ^Á üj üf j GZ üi cü^ue aüj äü üj a, Kò ücYüü üi cü^u @ükK:Ye gKüe üj aò cüüWjI j üZü C_üa GA KieYeèaXQò), i ò_ü i ðMj KieüüeGaü@^yü^y Mäcaüü üüèKbKò_búaZ KeQò (~ [ü: fül i ðMj Keü-üCQò@P Rwf abüMe KUKYüü-üMäFüüPieüe fül äyai üd KeüüKüj CQò-üj ü`küe Kòü-ZKòfüb cKèü K[ü, cKò_üeèüj ö AZyüü), @^yü^y i öi üKèKbKò_búaZ KeQò (~ [ü: *_üdZ füAüi ^èü\auü \beu KQò@üd KeQò Kòü _KèüKeY üK!è;üG i ü_Z üj üAQò Kòü Édò i j üdKü üMüAü/i caüdüG MVZ üj üA Kic KeQò AZyüü)e @ükK^ KeüüKüj aò aùghZü, Rkaidè_eè^è _eü_ä üüe Gjü_Küee Pec _eè^è i ü^BäZÄ_üe[èü _Rüzüü^ue Pjü, i èeI Y Z[ü aügaÉie KeüAaücj_èB_è

fNéa^Rüz i mü_ePük^ü_j Zò

_*c _~ÿúd : ^òdcZ Z\üeL Z[ü @ck/i ðMj ^üd^Y

_èü_ÿüdüMwKè~\òRYü_Wjüü~ i ðMj e abòüü ZKüeK _búa _WQò KòüC_ò\^ _eòcùY ~ü[Á ^èj ö Kòü bahyZ _üAñ~ü[Á MQ ^üj ö Zìrùj üf @icKèüKüZMwG ^üZòüdc aü KUKYü KeüüKüj a ü~_eKüi ðMj Kè^üd^Y Keü-üA_üeè, I ZKüeK _búa a; Keü-üA_üeè, Gaü i üü I ~ü[Á_èRò^ _üAüMQ/RwfKèi üj ü-y Keü-üA_üeèö Gjü üZòüdc aü KUKYüe @ü]üe K'Y üj a, üi ahd_èa^è i _üM (section)üe @üüfP^ü Keüü; KèèüKak ^üZòüdc Keüü\üf üj a^üj ö aeö_Zò3cüü /6 cüü /GK ahò(ü~Cüüü~_eò@üagYK, ~ [ü: üK!è_ZäüL Zäüe ahKè [üe ^YÄ EZüe, gük_ZäüL Zäüe 3cüü Kè[üe KieY Gjü_üd i üeü ahòi ðMj Keü-üG)üe Rwfüe Z\üeL Keüü\LèüKüj a ü~ KUKYüMwK _KZüe üKùZ \ie Kü-ÿKieü I _búaKieü üj üAQò ~\ò_búaKieü ^j G, üZüa Zìre KieY aùghaY Keüü ügü]Z aü ^Z^ äyai ü KQò KeüüKüj aò Gjü i j Z Rwf e aKüg aü@bàé ò_üAüc^ ^R i üc [ÿ @^è-üdü ~ [ü i _a äyai ü Keü-üA_üeüf bfö G[üe Pieü_ÉZòl ad üeü_Y bKòKü-ÿKic j üZKè^èü-üA_üeö

ᄃü^ \ᄃü~ᄃü ahd

ùZüa, GA _ePik^ü~üR^ü _ÉZ Keüüaük ^clahnd _Züü^ \ᄃü~ᄃü Reëü, ~[ü:

↪ @ické_ǻ ceëi ᄃe KeüüKüj a ü~@üC C_f² i aè_Küe MQ/FZü _üAüGi aëi üaü Y I aügläY/ü~üR^üKeüü, ^üKQüaügh _RüZü(~üj ü@)K MeZB %äGäZë« j ÉüI _ @iagyK KeQü) _üAüKeüü ~\üi cd I i üc [ǻ i ücZ, üZüa @] üKüZüJü^YÄ _RüZKé \Äüe eLüGj üKeü~üA_üeö

↪ @ice üfükak, i cd, Z [ü@ü[K i üc [ǻKé\Äüe eLüGj ü _ÉZ Keü~ᄃü CPZö

↪ i aü ü]üeY aSü_üeüü bküüüü I i ekZü G[üe ej ᄃü CPZö

↪ ~\üü@üC Rwf _üAüGj ü~üR^üKeQü KëRwf aüj üe ckǻᄃü@^yü^y C_ü~üMü MQFZü _üAüCᄃ G[üe ÉZ^ ayaü ü Keü~üA_üeüü üZ«kö I Kä c bküüKüZK MQ üfükü Ne aüMjre cᄃ ej [ᄃüe ü\Lü~üG GaüayqMZ @] Küeüe [ᄃüMQ _üAüKüZK ÉZ^ aPüe KeüüKé_Wjüö]ü^ afüe aü^ük Kküe üKüZK Jh]üü MQ R^ǻüGö üZYë @iagyK üj üf G_ǻ wüe ayaü i üKeüj aö

↪ ~\ü@üC KQüahnd G[üe eLüü _üAüi eKüüü/@üA^MZ aüᄃaü]KZü [üG, üZüa Zü^Ké cᄃ eLüüKüj aö

↪ _üepeK mü^, i ü^üü üfüküe @bünZüKéG[üe ~[ü~ [MeZB\ᄃü~ᄃ, Kë@iagyK i ük üamü^K mü^e cᄃ i üj ü~y ü^aüKüj aö üfüküü @^ë~üü Wö_üeMQe `f ^üj ö Këüüamü^K cZüe Gjüe `f @Qü üZüa Gjü `f `k bZüe fPüej ǻüG I aüj üeKé ü\Lü~üG ^üj ö _üepeK üj C aüüamü^K, mü^ ü~üZüaük @ickéi cǻ, cüRZ I C^Z Küe, üi üZüaük Züj üi 1ü^üü üj üA [üGö üamü^K cZüe SÜüüj CQüMQe cAküü aRü aÉë KëGZKüRüYüü@ickéC^Z Küe ^üj ö aeö SÜüKé@üC _epeü \Äüü~Cü gǻ ü\Äüe ü\LüüQ, üi mü^ j @ickéC^Z Küeö

↪ @üC ~\ᄃü _~jüü KüC a%üüKeQü üKüZK _~jüü GKKüüü^ aüj üA_üe (~[ü: \Züü, ZZüü I PZǻ)ö KëfLZ aüeYü _üAüMüUG _üe üMüUG @^é eY KeüüKüj a KüeY ~ᄃü~ᄃ i q üküe _j *üAaü _üAüGj ü i üj ü~y Keüö

↪ Gjüü~üR^ü i ü^üü bñü (FLZ)üe _ÉZ üj üA Zü^e GK AëüRü cLüyüü (summary with highlights) üi [üe ü~üMj ~üA_üeö

↪ üahdk i j ü~üM/Z [y _üAüa^ abüMKé@^üeü] Keü~üA_üeö MQe üamü^K ^üC RüYüü Reëü Gäüa^abüM _üLüe Gbküü^K Z [y ej ǻüGö

↪ Gjüü~üR^ü i ö_üü _ j bñMZickK (Mäcäüü üü i j @üfüp^ Keü) üj aü CPZö

↪ @iagyK i ük @ü^cü^K @üKk^ _ÉZ KeüMüf cᄃ ücüC_üe @ice aüeYü I ü~üR^ü Z [y- Z [ü~ᄃü\Äüe^bëü~üMj I aüÉaüüüj aü@iagyKö

↪ ZüeL _üAü` üUü ayaüj üe Keü~üA\_üeö üMüUG @\*küe @üRüüKüZ \_üZükMeüWjMQ ü\Lü~üCQü Zü^e `üUüü^A 6cüü _üe _Yüü A i ü^e `üUüü^A Zk^üKeü~üA_üe ü~ MQ i öLüü aXQü^üKcQüö

aüᄃaü _ePik^ü~üR^ü _ÉZüaük üi [üe ej ᄃ i ö_ᄃ Mäc I Rwf i μKüe KQüi ü]üeY Z [y; cü^PZü^Kü; Mäce i ücMK i ZüaügläY; i üüü@ckl c _j Züaü_ePik^ü~üR^ü_Yü^d^

Keaie CüYgy; Kij ü (áyqöi öi V/i wV^)\Beü Gj üü~üR^ü Kü~ÿKieü üj a, G[_üüAnZüue Kö i üc[_ÿ ej QöGaö ~\öi üc[_ÿ aq ö(-[ü: _üj d Y) @iagyK üj CQö üZüa Zij ü _üAnKöü~üR^ü/ aýai Ü ej Qö üKcñ_RiZö _üAn_ePik^ü ü~üR^ü Keü~üCQö I Kij Kö (\Eüid, ZZüid I PZüö _~ÿüde `kü` kKéGVüue aýaj üe Keü~ü); Gaö Z\üeL aýai Üö

^üZö^ödc aü KUKYü _ÿd^e @ü]üe

i Ü^üid _eö EüZ[_ü^RÉ _äKZK fI Y/i ücZü- G \AUKéaPieKü^A fNéa^RiZ \áy i dMj e ^üZö^ödc aKgyZ Keü~üA_üeö üZüa, fNéa^RiZ \áy üj C @[_aüKüV, üi MÜVKe i dMj C_üe üKöYi üKUKYüaü ^üZö^ödc _ÿd^e KeüiKüj üf ^cLáhdMÜVKe _Zü\Áüü\aiKüj a:

- ↪ GMÜVKe (fNéa^RiZ \áy) C_üe ^bde Keüf áü ^yü~ÿ Riaküü~_eöZÁüej ü_üeö
- ↪ i ücürK ^yüid ü~_eöi Ü_Z üj üA_üeö (cj kü, Meö, @aüj kZ, \üi Üüfükü _üAn ÉZ^ i áüj ü)
- ↪ @üA^e(ügh _~ÿ« i `üü^e) aieq üPeY üj C^[_eö
- ↪ i ö_ü abü\láhd(\M) _Zü\ÁüeLiGK i c^E/aj cLü @übcLý ej üeö
- ↪ i cde @iagyKZü @^é-üclü @iagyK i ügü)^ aü _eö^e i ü~üM G[üe ej üeö
- ↪ _eüagMZ _Züeü] gqüü~_eö^Á ^j G Z[üRwfe Eüi Ü ü~_eöZÜ eüj , Zü c^ ü\LáüKüj aö

fNéa^RiZ i µ\
_ePik^ü_ü] Zö

MQe üKcñ@öge i dMj i ci yie KieY, @[_üZpMQ ^Á KeQö üi áhd Pj Ü KeöZ\^é-üclü ~[_üi ü^ aýai Ü KeüiKüj a, ~[ü:

- ↪ ~\öi µ%öMQÜKéi dMj Keü~üC[üG(ü~_eKöbiAñ^ö I aáj ä), Zü üj üf c~öSWÿ~áü _üe i dMj e @^cZü\öü~üA_üeö ü~CñöGj ü i _a ^éj ü üi üL Züe cSüe cSüe üMüÜG KeüMQ QüWÿ\áie ^ödc Keü~üA_üeö
- ↪ K|/ck i dMj üaük K|e LŠG (ü~CñüeMQ üj üA_üeö) cüJüe QüWÿü\aiKüj a Kö üü _üZü\öü~üA_üeö @^«ck bkü~CñMQe ck _ecüY Láj@ I Gaö i aáj üü^áiké üj a üi üL Züe AZÉZü KQöKQöMQ QüWÿ\áie ^ödc Keü~üA_üeö aWÿMQe _üj ir^ ckKéaü\ü\A güLü ck i dMj Ke~üA_üeö
- ↪ _Zai dMj üe @Mö_ZäüZüküa| KeüiKüj a KieY Wÿke @bäq ö _üAnGj ü Reeüö üQKö GA @Mö_ZäLüA ~üC[_áieRwfüe üQKöPeüAaü ü^A aügh KUKYüej üGö
- ↪ `f i dMj üL Züe KQö`f `k üj aü _üAnQüWÿü\aiKüj aö
- ↪ `k i dMj üL Züe (~\ö`k Zük _Wÿ^[_üG I MQeüZükü ~üG) KQö`k c~ö\_Wÿ \_éRö^ üj aü \_üAnQüWÿü\aiKüj aö Cbd `f I `k MQe C_e, Zk @ü\áübóÜ\üMüe KQöKQöQüWÿü\aiKüj aö
- ↪ QüföüL Züe MQe C_eéZk \Müe, üKak MŠöC_üe j öGaö MŠe üMüÜG _üLüe j ö QWÿAaü CPZ ü~_eKö4büMeéGK büM cüZai dMj üj a, KieY GA Qüföcü^cüc _Zä \Beü _ÉZ Lüý üPe _üLüe _j *[_üG I üMüf büa QüföQWÿAüf Kö ü @]K Qüfö QWÿAüf ckKéLüý _j *ö_üeöMQ ceü-üGö

QWjA i iëäü_üe MŠë üi A @igUKë_ik ai K\kü _ZäuNüWjA ü\üf üi A \ëk @igUö
 ü_ük ai @^yí^y i ci yúëKQö_eicüYüe el ü_üA_üeö ü-CM@Vü SeŕüG, üi Vüue
 QWjA [äü@igüe üMiaë ai Kü\ë_üf_üëü-üA_üeö

↪ @Vü i dMj üI Zäie cü^ eLäüKäüj a ü~, MQe EübiaK i ic [y Vieë@] K @Vü SeäüKë
 ai Kúf MQe Rúa^ü gqòI d j G Gaö@Vüe MÿüZKci^ c^ Kcè-üA_üeö üMŠfö
 MOMWjKë@Vü i dMj _üAnübhY büua I ZäI Z Keü@ZöeMj @ai üKü^A @üi äie \ëgý
 ü-Cicüü^ ü\üQ«ò üi cüü^ K [ü aŠö_üeüaö ~\öi üdü_ëck _üAäüKë [üG, Züüj üf
 MQKëi ä üeLäüKë_Wjü ü a^Z@hZp gä-ë i üküh Këie \üi u cZüe cLýZü güZ
 EZüe _ä^ adÄ MQ_ü\j üe ^R (i dMj Kieü) CyZü^e-üdü MŠë _äüMkë [äü@igüe
 1ëé1-5 A* Mbüee GK I Z Keü-ä Gaö_½c_üLüe üi AbküGK I Z_äd 2.5` Ü
 Zük KóüC_üe (_äc I Ze CyZüj ö üa Keü) Keü-äö i Küke i i-ÿ KëY _äüMë
 I ZKëGaö@ÉMücü i i-ÿ_½c_üMë I ZKëi Käd Keäö KQöKQö\ö @«ëue GA I Zeé
 @Vü i dMj Keü-äö ü-üZ\ö _-ÿ« bF @Vü VKp_eicüYüe Seŕü, üi _-ÿ« Gjú
 Keü-üA_üeä; @Vü Seäü KcMüf ai @Vü_Zküüj üAMüf KóüC_ü-ë cü^ ^üj üf
 i dMj a; Keü\äüKäüj aö

↪ üMŠföMQ üI Zäie ^äc üj CQüMQe (MŠ) üMüüfA @«Zü 3` Ü üj üA [üf ~üA @Vü
 i dMj Keäü CPZ üj aö ciüëë«Zü 3` Ü Cyüe I ZUöKeäüKäüj aö üMüUG MQüe
 üKüZüÜöI Z Keü-üA_üeä, Zü^ äbë Küe MŠë üMüüfA C_üeö 3ëé4` Ü üMüüfA
 _üAn2Uö(i cü^ \eZüue), 5` Ü üMüüfA \_üAn3Uö 6` Ü _-ÿ« üMüüfA _üAn4Uö
 GaüZü Vieë@] K üMüüfA _üAn_Zü18A* \eZüue üMüUG I Z Keü-üA_üeäö I ZMüWjK
 @j ðP|äKie üj a, Zü^e Zk büMë _ä Üö6A* _-ÿ« e j äö I Ze MbüeeZü2A* bZüe
 e j äüCPZö _äc ahöG_eäKeäü_üe \Züid I ZZüid ahö_äc ahë I Ze 5üi <üWë
 C_eKë^Z^ I Z Keü-üA_üe, Këë_äc ahë (_ëYü) I Z gLüüüi [äüüaüK ZüKë
 @iC Küüäüj üYäü @üü\ö CPZ ^ëj ö MQKëü-üZ ägöc \ëü-üA_üeä, üi üZ bFö
 GK [ü c^ ü\ü-üAQöü~ füf Qüfö [äü MQeë] kü Qüf[äü MQ Zk^üe @] K @Vü
 cKäüGö

@^yí^y @VüMQ_üAnüKüZK äj ðfI Y/^äc KQÜü bðÜj üA_üe, KëäüKüZK ücäK
 ^äc _äd i cü^ (- [ü:üMüüfA @^ë-üdü I Z KeäüKäüj a)ö

MüMk bküMQ, ~üj üe KüŠ @ü_ I üKZ i eë Zü^ _üAnügh C_üdü _üdüM Küf MQ ^Ä
 ^üj üA @iagyK C_ü^ cäükö 'cPëMüfR QëKü' üMüUG ÉZ^ @É ~üj ü G \Müe
 i üj ü-y Küe (i ü]üeY @É Zk^üe)ö G[ö ^ (ethephon) ^ück GK eüi üdü^K
 _üü[üMQüe _üag KeüAüf (Aü-Ki ^ \ëü) @VüC_ü^ äügh äq ö_üG I I Z c^
 güNägL[üGö üZüa @üce _eücgüü~ ~\üMOMWjK @Vü i dMj ü-üMëMj üj üA-üAQö
 Zü^üj üf Zü^e Rúa^ü gqòü` eüA@üYäü _üAnGbkö KZic C_üdü j GZ @af^
 Keü-üA_üe; Këäüe üe @Vü i dMj _üAnGj ü(G[ö ^) e äyäj üe CPZ cü^ j G^üj ö

↪ cj ëi dMj üe ü-CM@ü\äüi ücüü^ _üj dMj] üeüe gëüküfUë i Wjü üj ü-yüe SŕöSŕö
 Rúa^KëäüRöfMüA cj ëi dMj Ke«ò üi cü^ue üi bkö@ai üe äügh üKöYi ö äj ö
 ^üü] cü^äü KPZ @ügü Keü-üG KüeY äj ö^üü] _üü^ _üAnü-ZKöi cd \eKüe, Zü^
 üi cü^u _üLüe _äd ^ [üGö Këëü-Cicüü^ MQüe PXj c j ëi dMj Ke«ò üi cüü^ cj ë
 ü` Yüe üi A @igUKë@üYäü CPZ ^ëj ö ü-Cüüë cj ëiQüe @Sü/Qëü [ü^«ö _ëö

eiYü c j c i Qüü ~ _eö @i NiZ ^ _iG, Zir' c^ u \Läu CPZö G_eö Küf üi A ü` YüÜö_ßo
KQö\ö' _üe beö-äie @igü [üGö ü` Yü KüUöü üaük c j c i Qüü _üAnKQöcj é^eLäu
@KZmZüüj a, üZYécj èü` Yie KQö@ig üi [ö üAirc^ QüMjü\läi CPZ ~ \beüüi ciü^
Lüly _üAüaö

ü` Yie 90% ai @]K @ig ~ \öc j c \beü @iaZ Keü@i-üAQö Zir'üj üf aSü-üG ü-
Gjü c j é i dMj _üAnC_~éö c j é [äu @igUö` f0CV[üG, Zükj ü KüUö@üYäuKéüj aö
üZüa, üMüUG i ü`üe [äu c j èü` YüMjüKeekQö@I Z QüMjü\läi CPZö

üaZ, Uie, fül AZYüü@^yü'y a^Rüz \äy _üAnC^ _[Kp_ [Kpaya i üej Qö i aè
ül Züe ü~ üamü^K _j ZüRüYäu _~j« @ü _I ü Keäu \eKüe, Zir' ^éj nö aeö i ü`üid
üf wüK ^R @bimZü aküe G i müüe @ü^K i P^ü/cüMögd' ü\A_üe«~üj üKé@ü] üe
Keü^üZödc _y'd^ Keü-üA_üeö

fNëa^Rüz i mü
_ePük^ü_j Zö

i ü` \ ^gük a^Rüz \äy

üKüZK CnÜ I _äYü _eüage aij y i ü@ü _I ü i il äi üÜö _ZüGüZ üagüi ü` \ ^gük ü~,
aij üeKé' i aekQöVKh [äu _eöRYüMüf c^ i il äi üÜö ~ \ö^Ä üj üA~üA [üG ai _ZKk j G,
Zir'üj üf Gcü^ ZÄ_üe«~üj ö fül ü _üK ü~Cbkiü ü` \ ^gük, OZé `è` éü I gCkic^
üi j bkiü ü` \ ^gükö Rwf [üA c^ ~ü [Ä @ü\Zü^ej üf OZel gCkoi ü] üeYZü ü\Li~üa
^üj ö Lei\ü^ aö~ \öRwfü MQüe gCkifüMQü Zir'üj üf aSü-üG ü~ Rwf bZe ~ü [Ä
[Süej Qöü üKüZK OZëüfüüK LüAü _üAni dMj Ke«ü @iC üKüZK aKäKe«ö cdè_vü
OZü\LäuKéi é e üaüfüne i RüAüC_KeY Zéüeüe äy j üe Keü-üA [üGö ügaük-KaK
ai `è` éü (lichen) üMüUG @üic CnÜ ~üj ü üc^ü üc^ü \k _eö [e Köü MQ C_üe
cüMj [üG GaüüKüZK üaäy Jh] üd äy j üe _üAnGj üKéC_ü~üM Keü[ü«ö _[eKé] üue] üe
büwMÉ Keäuüe, @ [Z]c i Uöi Ääuü c i UKei c q Keäu \Müe Gj ü i üj ü-y Keü [üGö ai d üe
[äu Rkiü @ig I ü _üüK Z^BC_üe ^bè Keü@ü^K _Küe `è` éü a^ [ü«ö üZYé~\ö
Zü_cüZüa é ö _üA Rkiü @ig ^Ä j G I _ä_hY ü~üMäüde\hZ üj üA~üG, Zir'üj üf Gcü^
gü_ü«ö ai cè-ü«ö @ [Z] Rwfé Éüü j _KZüe üKüZ bf, üi K [ü Gbkiü ü` \ ^gük
CnÜ I _äYüüü\LiRYü _üWj Rwf ü~üZ i é üej ä, Gcü^ üi ZKäa^üa I aXj aö

cü^eLäuü~, üKak ^üZödc _y'd^ Keäu i üüü@cKKei é üZ Keäu _üAn~ü [Ä ^üj üA_üe
ü~üj Zëa^Rüz \äyMjüKe C_ü^ @ü^KMjüG _üeö ügK KieY C_üe c^ ^bè Keü [üGö @\ö'üi
ahö ai @]K Mec fül C_ü^ ^Kéi ZMÉ Keü üeö üeüM ü~üMüi e üKüüe C_ü^ ^Kcè-üA_üeö
Rwfé bie i ücy Z [ü @bäq ö _üAnä^y_äYü i üj ü-y Keü [ü«ö _edMi wc _üAn@ü^K KüU c i c
üj C [äu üaük @^y üKüZK Rüa LüA [äu ` ke c~ö Wjüf MQ üj üA [üGö KöüÄü^` üCüSi ^e
GK @^éü^eéRYü-üAQöü~ j eWjü MQe aöga é ai] ü_ü` üj ai _Qüe üeüc^K _äYü (j eY I
^ükMüB bkü) ue i ülyü Kcè-äu GK KieY üj üA [üA_üeö ~\ü _äZK \éö üK bküüKüZK ahü
@üce ^d^Y aij üe, Kkè_üeö ügK _eü ZKé~ [ü i _a @^Kk KeüLäu ai@ic äj ^e \Äie
@w üj ai CPZö aRüzüid dKüfö Uüi Köüüüü @ü MQ fMüAüf @ü^K _ZKkZü i Äüj üA [üG ai
üj üA_üe (i k ai i il üe) ö Rwf Püé üL ül Züe ahüq KüU^üGKe äy j üe, i ü`üid _üj dMjü
üLüküü^ UüAü, Kk KieLü^üe ahüq _üYöI] i@ü gqgükü üciüüf Uüüüe I Cy gqöi mü
AüfKUKjüüüüe - Gbkiü@ü^K KQö\beü Rwfé @üby«eüY _äZK gä/kü I bie i ücy I ZMÉ
üj üA_üe I RwfRüz \äy e C_ü^ /MjüZKcü^ Kcè-üA_üeö üZYé@üce i üüü@cKl c

- _ePik^ü~üR^üüKak Rwf i μKüe üKüZK i k C_üñ^KéaPieKü^üf ~ü[A új a^új ó
- RwfKéauj iéé_biaZ Ke[éüC_üñ^MwKéç ü\LeüKüj aó üi ieth ül Ze`fFeécj éüQicj é
- ZöieóKe[üG GaóCy gqoi μ^Uüil Be \Bei Gj ié MZéüj ó_biaZ új úA_üeö
- aiXf I üK!é_Zá(aü) N^ Rwfue ^éj ij aeóüLüfüRüMüe bf új úA[üGó üZüa µí^ ü\aiKé
- új a ü~ üLüfü Rwf @[óRwfe @al d @[úZ N* Rwfé @biaö _üjüj CQó üLüfü RwfKé
- @üüC N* Rwfue _eYZ Keüü^üaiXf KüK!é_Zá_üAü_üAüi AbküLüfüj iéLüü? Gj ié
- i cú]í^ új CQüLüfü Rwf ü~üMá~\@üüC GbKóKQó_üCQé~új ü@üce i Ü^üd Ria^ RiaKü füMó
- ~ü[A MéZB %áGaóN* Rwfue üi ZKócké ^új ó Zírúj úf ^j úZü~ZKó\eküe üi ZKüLüfü
- Rwf eü_eLü~üA_üeö
- ü~CüRwfü K!cír CKÁ, ZírKéNeaüMüie @üYóFMüAüf Zírre i iel Y I _á ié új aü i j Z
- üKüZK MvüZKcír ç C^Z új úA_üeö
- Rwf ^éüKéüeiKéü üMüUG aWý\üüZó üK!é_ZáC_ü^ @[aücj f i Mj _üAnKQóüfüK ^éüñ
- fMüçó @^ý C_üüé ç ^éüiayü_ü_üeö Gi aü~_éa! j G, Zír ü\Leü i j Z ^éüñfMü[üf
- ~[üüNáZírKéfüüAaüayaí Üçç KeüüKüj aó
- _gPieY ^üü^Y Keü~üü ç @üagyKó Rwfé @üüZ^ (üQüü/aW) Z[ü@ai ü (N*/üLüfü
- ^Z^) ü\Lö_gPieY j GZ i ö_üda! KeüüKé_Wü_üe Kíü^YÄ i cd @«eüe üMüUG üMüUG
- ^YÄ büM çüe i üüZ eLü~üA_üeö
- _üZküKeY I KüQü~_Küüe Rwfue [aü@^üa^üMü i`üKeü~üG I aWüMOKéaXüüKü\C^[aü
- MQfZüKéj üYó\üü~üGó Kkéi ZKéj üüKüj a ü~ G[üe C_üKüéü MkáfZü, Jh] üd Cnó AZüüü
- ü~_eKÜó~üGó @Züagóü `üKeüüMüf ü_üKi üNübküéMOüüç Rwf bZéKéüüMüüü ü_üe«ó
- _ePik^ü ayai Ü@i ö_üdej é ~üC_ü^e i çPZ aóü~üM _Zóµí^ ^\éü~üGó aüghZü,
- ü~CüüC_ü^ C_üe üMüAüMZ ^üü^Y [üG GaóüMüAü_ü I eéC_ü^/i Mj Keü~üG (ayqMZ
- büa ^éj), üi Vüüe G \üüZBaügh aXü~üG KüéY GüZ ~Züü ZýüMe ü~Cü_eYüç, Zír ~ü^Ä
- új úA~üG ai çPZ büa ayaj ié Keü~üA_üe ^új ó Zír új úf ~Züü ZýüM Keüüe C>üj çç
- Kçü~üGó üi [ü_üAñ ~üNüéüA ayaj ié ai@üby«eüY C_ü~üM Keüüe @Qó üZüa Zír ü~_eó
- VKüi çüé I VKübüaüe új úA_üe, üi [ü_üAñ^Äüü\aiKüj aó ~üaKaKeüüKé@Qó üZüa Kü
- ayai ÜKüf i aó]K @üü çkü_üe, Zír çç ü\LeüKüj aó @üagyK i Ük çíý ü~üM ai_KüüKeY
- KeüA @]K füü_üAaie ü~üR^üçç Keü~üA_üeö üi j bkü ü~Cüa^RiZ \áý KQó\ó i üAZó
- eLüü^A aKaKüf @]K füü çkü_üe, Zír _üAnC_~éj bSüeY (üMüüç) ayai Ü I i iel Y
- ayai Ü (ü~_eüçj f _üAn_üM) çç KeüüKüj aó
- GAbkübiaüe üMüUG i ücMK I ag\ \ÄüKüY Z[ü@üüçüý i j Küe Rwf _ePik^üü~üR^ü
- _ÉZ Keü~üA_üeüf \üNó üüü Z[üaj çLü i é k çkü_üeö aÉZü, Gj bküü ücMKZüj óRkaüé
- _eüçó aéq üe ZÄéj éü füMüüçKéi új ü~ý Keü_üeö

ijûdK Mâ^î Pú

fNéa^Rüz i µ\
_ePük^ü_î Zó

1. e[, aKüg (2008) üùKùZK àù^h]é i hc @ck _î Züü cýü_pI Wjü, bàù^gë
2. _j eiR, üMü_ük P |á (2006 ÀùFùKâ^K i äÄeY)ü _%P |á I Wjü bihüKih (A-bihüKih) ö i R^Kü, bàù^gëö
2. Rath, B.(2010). Changing Times & Orissa's NTFP Policy: Analysis and Case Studies. National Centre for Advocacy Studies. Pune
3. Morrison, Debbie (2010). Honey Harvesting 101: Smoke, Stink, Blow, Brush. <http://simplegoodandtasty.com/2010/09/20/honey-harvesting-101-smoke-stink-blow-brush>. Accessed 1-3-13
4. Keystone Foundation(2009). Non-timber Forest Products: Protocols for Harvest. Kotagiri
5. Nair, Balakrishnan(undated).Sustainable Utilization of Gum and Resin by Improved Tapping Technique in Some Species. FAO. <http://www.fao.org/docrep/005/Y4496E/Y4496E29.htm>
6. Kachabo Gums(undated). Karaya Gum. <http://www.kachabogums.com/karaya-gum.html>
7. Varghese, Anita(2012,). Increasing the Chance to be Sustainable(ppt). Presentation made at RCDC training programme , Bhubaneswar from 4-5 December, 2012. Keystone Foundation
8. Varghese, A(2012,). What is a Management Plan for Plant Resources?(ppt). Presentation made at RCDC training programme, Bhubaneswar from 4-5 December, 2012. Keystone Foundation
9. Varghese, A(undated). Resource Assessment Methodology:Assessing the Health of the NTFP Forests(ppt). Keystone Foundation
10. Anonymous (undated). Rubber Latex, Anatomy and Tapping. www.wyb.ac.lk/mkdr/pm/Hevea_NEM/Hevea%204.doc
11. Tuscia University(undated). The Silvicultural & Sustainable Management of Rattan Production Systems. Faculty of Agriculture. www.fao.org/.../11136-0f1ac19a329690e4e63e511ef1da4ccb.pdf

Πρόγραμμα
ανάπτυξης και
ανάπτυξης

MOkêPü_üeLü[äüGK @üueüj ü fZü ü aWj
 MQe i ä l@bäq ü üArGbkò _üidü fZüKè
 i ü]üeYZü KüUö\üü-iG, K&üRaaäü] Zü
 \Äeäaè e Küf MQ I @üueüj ü fZü
 c^ue Gbkò_äKZK i µKè GK cj^ß
 [üA_üue ü (@«PZ) g^ükò üMüUG
 · _üidü @üueüj ü fZü üj üf c^ Gj üe
 _ZäZ [üZ«ü~iMüMüUG C_ü~iMü_RiZò
 ~üj üKèckèKüUü\üf _Yü^üüigüLü i Äö
 üj üA~iG ü

GA Jh]üü fZüÜöbküü~CMWY MQe
 I ZüKè«ü^üj ü üi cü^ue^Ä Keü~äüCPZ
 ^ëj ö _Pkü bkò@ü^K fZü aWjMOkè
 üKak @ügäKe«ü üZYüi cü^ue _üidü
 @üueüj ü fZüüaüföb^ue büäiKüUü\ai
 @^PZ ü

ckè^ KüüC_eäKü[äügük Lèüue bf
 MRü]üe ^üj ö KüSüueY (coppicing)e
 ü~Cüü üc [ü]gük bkäKQüMQüe ü\Lü~iG,
 üi [üe aWjMQ KüUü\ai_üe _Yückeè
 ^Z^ MRüicü^ i Äüüj üA[iG ü G[üe j üZ
 _üLüe bf _Zäckü[iG i Z, K&äKQüMQe
 GA i üc [ü]ÜöKc^ üZYüi bküMQ aüe üe
 Küü~äü@^PZ ü

Rwfe GA ùLúfú @íGÚáe j óSúWúú
 aúXí` aúgh cKúíG, ùZYéGVúúe aWý
 MQ fMúA QúA Keúù\úf Gj òNúú _áð
 bkòbf cKá ^új ò

AZÉZú CVúú @^«ck ú Gbkòáð ò
 búúa CVúúC_ú~úMú _RúZúú^ ú~_eò
 í μ\é @úKk^ @«MúZ új úA_úe«òGaò
 í úaú Y í cdúe CPúZ _úZúú] úB_úA
 _úe«ò úí [ò_úAúú^ ú\áúKéúj a ú ~\ò
 aúhK Mkáúj úA[úG, ùZúú @]K í ZKúú
 @úagýK ú

GA cj f MQ bkòúKúZK fNéa^RúZ
 í ò_ ~\òRwf aúj úúe ej Qú ùZúú
 _ePúK^ú ú~úR^úúe ZúKéç aPúeKé
 ^@ú~úúCPúZò Rwf KúúRcúZúúeúKéúú
 úaúK úKúZK C_ú~úMú MQKé^ KúúQúúWý
 \@ú~úA[úúeGbkúKúúú Zúúe · e, úK, é
 bkòKQúMQ ùLú~úA[úG ú

@«PúZá: cj f ` f

Ui e Pih_üAimjik Kijü^d^AY Kei-üA[äu
 @Rð MOö üamü^K _j Züe MOe @bäq ö
 ^d^AY \Veüi [eick[äu^Nä^Riz \äye
 cî^ Z[ü_eüY aXüüGö CüfLü-üMý ü~
 KîSüüeY MOe cküe i Äüj C[äuüaük
 güLüüeY (pollarding) MŠe C_e bîM,
 aüghZü güLüüe^uKüüü\ai (pruning)
 \Veü i Äüj üA[üG, ü~Cüüe fül I Ui e
 @ü\ö ü_üKu _üAñ üKück güLüe LüNy
 C_f^2 üj üA[üG ü

Cy PCZei C_üe i cî^ büa aüüA
 \eü-üA[äu Ui e üLüi üö @ck_üea©
 ~Züi i cPZ äyai ü\VeüRwf i äel Ye
 i ê k i üaü©c üj üA[üGö

eüi ü Rüzüd GAbkö aüüRüüü
 (epiphytic) cfüw (PZü) MOe I Zö
 Ke«üüj ó aeüüMöY cü^ üj C[äuGbkö
 KÜö Cnðue Jh]üü Z[ü @^yü^y
 C_ü-üMüü c^ [üA_üe ~üj ü @üRö
 ^üj üf aö bahyZüe MëZBeLü üeö
 aüüRüüü Mkaüüdeej ó^Re LüNy i Mj
 Ke[üG GaöGMWüKé^ckü bkö_eüw_Ä
 I aö_{^K Cnð Vüé_üK KeöPj üü
 CPZ ü

gük _ZKé@iYòLfòZ@ieòKùf RwfKé
 ~àie i cd Kcò-ùG I Rwf C_ùe Pü_
 cª Kcò-ùGò cifyü-ùM \Beü @ü[K Z[ü
 _eüagMZ füb cki[üGö üci ð \Beü
 Lfæ]üe üMüfüküe j G I i e [ükð
 \^ücª Z@ieüj üA_üe ü

ùMüQü KüUA \Beü üK!ê Zâaäüeébf @ck
 cki[üGö üK!èäüe ^@ü fMüA ü\üf cª
 bf üK!ê Zâckò_üe i Z, Kké^@ü ü-ùMò
 _eüage I Zòüj aü i jZ üMüQü KüUA
 cüªcùe üeiRMüe i è-ùM i Áòüj üA_üe
 ^üj öü

_küg `ðfeè_üKZK ew Z@ieò
 Keü-üA_üeö Gbkò@ù^K @aüj kZ
 i µ\è i cPZ C_ù-ùM KeüMüf ^dcZ
 i Mj Keü-üC[èü i ü_C_eèPü_ Kcò
 ~üA üi MÜKe i èel Yüe i üj ü-ýcükò

@«PZà gLifü _küg `ð ei i jZ
 @ieieü MŠ cüjüA QüAüe gLüAai_üe
 _ÉZ gá @aè ü

eidMWij Rfäe ùMüUG @ü\äüü ü Mäüüe
 Rwfü K | KêNeadWjue @üYöfMü-üAQö
 K | ` i f ceWjybköKVr` _eü Üüe c^α
 ZÄö_üüe ü RkaidMZ Pec _eä©re
 · _ i j ö _üeäü bkö _Rüzicü^uePj W
 Keü-äü@üagýK ü C\üj eY Êeü_, LAe
 ceWjy_eü Üü]küa^ü (*Avicennia alba*)
 Zhüe_üZ I gük Rwf-^@üie _üKü
 i j ö _üüe ü

Rwfü K |

LAe

]kü a^ü

cküe KcpcüÜö [äü ü-üMäC_üWj_üWj`äü
 GK aiCjg aäü ü aiCjge i ä ÜaKüg _üAñ
 üZYëcküe cüÜKä i ÄäKeü-äü i j Z KeWjy
 i dMj C_üe ^ä^αY Z[ü _ükK aiCjgKé
 VKpi cdüe KÜü-äü Reëü ü

aiCjg MQüe ad ö büa `f]eäüüe
 aü \ ^üj äKüeY c-öWj^Z^ aiCjg · eü
 i Äöüj a ü Kkêäyü_K büa `f]eü
 (gregarious flowering) ü-üZüaük
 aü_k _ecüYe aiCjg c-öZük Vk j G,
 üi üZüaük Zü'Kê LüC [äü chüRüzüd
 _äYüue äyü_K äügaé öNUö^üü aü \
 ü\Lüü\A_üüe ü üZYéGbküäyü_K `f
 ]eäüe _äüi P^ü cküf Zë« _ZKüe
 äyüi ÜKeü-äüCPZ ü

c-ŋPŋeü ü~üMüYKŋeüü _üfŋb^ckK
 K[üue _Wŋ üKŋY i ð a^RüZ \äyē
 ayŋai üdK Pŋh KeüCPZ ^äj ð GA bkò
 _üfŋb^ue Kkü j k\ü Pŋh Keü@ü^ÜK
 I ZMÉ üj üAQ«ð

fA j ŋ ŋäue üj C ai @^y _Küue, Qirfo
 @ckKê^d^Y ^Küf MQ/Rwfe I Zò
 üj üA[iGö KkêGK[ü aò i Z ü~ g@ikò
 fAüe SŋMê aiSäü (@«PZ) e @ü^K
 C_KŋeZü ej Qò~üj ü _üÄK aSŋue cük
 ^üj öü üZYē Qirfo ai fA i dMj Kê i μ%ð
 ^ü] ^ Keü~CMW/Küe i dMj i ü©Baò
 MQ ^Á j G ^üj ñ ü i MŋV/K _üÄñ@^ēZò
 \@ü~äüCPZ ü

Rwfue ^@ŋe ^d^Yüe @MhbiRKü (fire
 line) e C_~@Z@ŋa] i^ MeZB %üG[üe
 ^@ñ ü MüUG büMeé@^y büMKê güNá
 cüMò_üue ^üj öü ü\ aMŋY Rfŋe ü MüUG
 Mŋ'e üfŋKcŋü^ i ŋ^üd Rwfêē Zük
 _Wj[äü gLŋü_Zä@ü\ò i `ü Keü\CQ«ð
 ü~_eKò^@ŋe @ŋguü Kcä ü GA _ZKê
 RükYü ai KüpüÄ Keü~üA_üue ü

_ZZ Rciue ui c@ufZi MQ fMUA fUL
 Pih Keai cj kici^u _iAii jR u cu^
 eLai u~ Rwf i jZ cj kici^u i ^S
 _ehu Zk^ue RUK I i u ^guk u
 RwfRiZ \ay i Mj e @ KQoKV^ Kic
 _ehciw^ Ke f uf c^ ui MvKk KQo
 _eiciYue cj ki u C_u~iMu c^
 Kei-ia_iea i

@«PZa MQ Wijkue i Aouj ia [ai fUL

Drawing by: Manas Kumar Biswal, RCDC
 based on Anonymous (undated)

cP+MufR QeKi u MQe @baq o^d^Y
 Z[u @ck ul Zue Gbk^C^Z ~^a_uZo
 ayaj ue Kuf MQ/Rwfe augh I Zo
 uj ia^ [ig u

@«PZa: fULPih _iAiaYaj Z ~^a_uZo

uaZMQ bkou~Cii m\ci^ aek ai Kcp
 ck[ig, Zire i Mj C_ue KUKYuej ai
 CPZo uaZMQ bf i i-^KieY @iagyK
 Ke f ig, Ga aAue [ai ucilU uaZ
 i oLyue 20% bZue j o@ckKe i ucZ
 eLai (Zir c^ ukak_ukuaZe @ckKe
 @Ma]Kie u\A) aAie i iel Yue i ij i-y
 Kue i

KòuÁi^`iCùŠi^`leii^@i-üA[äiGK
_Küee`è`èü ai üg-aük-KaK
(lichen)e Qaüü

@«PZá: Rwfue CV[äiQZäi

GbküaböÜ_Küe i ü`^güik Cnð Z[ü
_äYicü^u C_i`Zü\leü j öRwfe _KZ
Éüi ü RYü_W[üGö

cüÜü]üA üj üA~iC[äiGbkü^ikcü^ue
^d^Y Z[ü @üagyK i Ük ad üei_Y
cürcüe cPKü Id üeiKäü Z[ü Rk
i ðeI Y Rwfue aKüg _üÄi i üj ü-j
Ke[üGö

@«PZá MäcümüÄü üMüUG Rwfü ^ik
C_üe üQüU aŞ Z@ieikéQ«üü

cü_ I IR^ue VKäü _üÄiGA Wai bkò
ü~üz i aëyái Üüi MÜKä; KeüA CPZ
cü_ I IR^ @^è-üdü ayai üdKèi é`öZ
KeüMüf _ä[cK i äMj Küeü ^yüd
_üÄüö

Cbd KhòZ [ù fNèa^RùZ \àý ùl Zùe cj kù C\ýcúuèù_â_ùj ^ ù\au
fùMòbùeZ i eKùe RùZùd MàcúY RúaKù cç^ (NRLM) @]ú^ùe ù~Cñ
cj kù KhK i gqKeY _eù~ùR^ù (MKSP) Kù~ÿKùeú Ke@Q«ò Zù'e
i `k e\ùd^ fùMòcKZ RùZù òNue i òi Û dG^Wò_ò aùgh i j ù~ùM
Ke@Q«ö fNèa^RùZ i µ\ _ePük^ù _á wùe R^ùMùÁúu fùMòaKgZ
GA i òl ò aò]ê_ÉKùUòGj ò i j ù~ùMe GK _eò'uc ei_ùe, KòùÁù^
`ùCùSi ^ue ùahdK i j ùdZù Kàuc @ùepi Wò_ò \Beù _KùgZö

Regional Centre for Development Cooperation
A/68, 1st Floor, Sahid Nagar
Bhubaneswar-751007 (Odisha)
E-mail: rdcbsr@bsnl.in, rdcbsr@gmail.com
Website: www.rcdcindia.org, www.banajata.org

Keystone Foundation
Groves Hill Road, Kotagiri-643217
Nilgiris (Tamil Nadu)
E-mail: kf@keystone-foundation.org
Website: http://keystone-foundation.org